

KAPITTEL 3

Krigsseilere i fred: De som ble glemt og det som ble husket

Bjørn Tore Rosendahl

ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter

Abstract: During the Second World War, the merchant fleet and its seafarers represented Norway's most significant contribution to the Allied war effort. However, lack of recognition has in many ways defined the post-war era of the "war sailors", as the wartime seafarers are called in Scandinavia. Publicity is a part of recognition, and this article studies in what degree the "war sailors" have received publicity from 1945 to 2019. Using search results from a database of digitized Norwegian newspapers, some clear patterns emerge. The war efforts of the merchant seafarers were not forgotten immediately after the war, but they were not in the limelight. Not long after, the "war sailors" disappeared from the newspaper columns. In connection with the three milestones in the battle of "the secret fund of Nortraship", they received a short-term increase of publicity. The last decade's increased publicity seems to be more long-lasting, and it has become honourable to be called a "war sailor". Gradually, several groups of seafarers have been included in the term and are now remembered as "war sailors". This is partly a result of the need for visibility and recognition for forgotten groups of wartime seafarers.

Keywords: Second World War, seafarers, post-war recognition, Norway, commemoration, war sailors

Introduksjon

Manglende anerkjennelse har på mange måter definert det å være krigsseiler. Guri Hjeltnes skriver at «Etter andre verdenskrig ga ordet krigsseiler negative assosiasjoner i deler av offentligheten» (Hjeltnes, 2020). Da følte mange krigsseilerne seg både glemt, undervurdert og motarbeidet. I *Store*

Sitering av denne artikkelen: Rosendahl, B. T. (2021). Krigsseilere i fred: De som ble glemt og det som ble husket. I T. Bjerås, T. V. H. Hagen & G. Aaby (Red.), *Tid for anerkjennelse. Andre verdenskrig i fortid og i nåtid* (Kap. 3, s. 53–78). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.148.ch3>
Lisens: CC-BY-NC 4.0

norske leksikon hevdes det videre at «det tok mer enn 25 år før deres innsats ble akseptert» (Wisting, 2017). På 1960- og 70-tallet opplevde krigsseilerne en slags oppreisning både i media, i lovverket og i politikken, mens de det siste tiåret har oppnådd mer eller mindre full anerkjennelse (Rosendahl, 2015a).

Anerkjennelse er imidlertid et vidt begrep som kan inneholde mange aspekter, fra symbolhandlinger til økonomisk kompensasjon. (Se også Thomas V. H. Hagens kapittel om anerkjennelse i denne boken.) I denne artikkelen vil jeg undersøke nærmere *omtale* som en viktig del av anerkjennelse etter en krig. En slik empirisk undersøkelse av krigsseilerne er ikke gjort tidligere. Omtale kan være både positiv og negativ – og nøytral. Hvordan har omtalen av krigsseilerne utviklet seg? Jeg vil undersøke tendenser i norske aviser spesielt, men også trekke inn offentlige taler, faghistoriske verk, filmer og minnesmerker. Hva og hvem har blitt husket eller glemt? Og hva har påvirket utviklingen?

Ulike arenaer for omtale og oppmerksomhet

Historieverk, film og dekorasjonspraksis er tre av mange arenaer hvor norsk krigshistorie formidles. Faghistoriske samleverk setter viktige premisser for hva slags kunnskap og hvilke aktører samfunnet skal huske. De treffer bredt og tillegges gjerne stor autoritet. Krigsseilernes betydning til tross, så har deres historie fått relativt lite omtale i to av de tre større samleverkene etter 1945 som jeg har undersøkt. Ingen av verkene underkjenner at sjøfolkene og handelsflåten stod for Norges viktigste bidrag til de alliertes seier, men dette får likevel gjerne beskjeden spalteplass. Et unntak er faktisk det eldste verket, *Norges krig, bd. II* fra 1948 (Steen, 1948). I historieverkets redaksjonskomite satt bl.a. Nortraships leder Øivind Lorentzen, statsminister Einar Gerhardsen, høyesterettsjustitarius og hjemmefrontsleder Paal Berg og generalløytnant Otto Ruge. Her er det ca. 90 sider om handelsflåtens krigsinnsats, med grundige beskrivelser av betydningen, om tapene og mannskapene. Sjøfolk(ene) nevnes 144 ganger.

I 1987 kom flerbindsverket *Norge i krig*. Olav Riste var forfatteren bak bind 7, «Utefront», og sjøfolk(ene) nevnes her kun 13 ganger (Riste, 1987).

Ordet «krigsseiler» brukes aldri, med unntak av i gjengivelsen av tittelen på maleriet «Krigsseilerne» av Sigmund Solm, som brukes som illustrasjon. I bildeteksten står det videre: «Norges viktigaste bidrag til den allierte krigføringa var likevel utan samanlikning den norske handelsflåten» (Riste, 1987, s. 114). I 2011 var allmennheten i ferd med å gjenoppdage krigsseilernes historie, og dette året ble bind IV i Aschehougs norgeshistorie gitt ut. I *Norvegr. Etter 1914* er andre verdenskrig viet 50 sider – men kun ett avsnitt omhandler Nortraship og sjøfolkene (Nielsen, 2011, s. 114). Riktignok omtales de også i dette verket som det viktigste norske bidraget til alliert seier.

Et annet medium som kan ha lang rekkevidde og stor innvirkning på folks bilder og forestillinger om andre verdenskrig er spillefilm, dokumentarer og TV-serier. Få norske spillefilmer med handling fra 2. verdenskrig har hovedhandling som foregår utenfor Norge. Kun *Flukten fra Dakar* fra 1951 har krigsseilerne i handelsflåten i hovedrollene. Filmen handler om flukt fra fransk internering i Vest-Afrika. 75 år etter krigens slutt er det altså ikke produsert norsk spillefilm som har visualisert hvordan det kan ha vært å seile i konvoier eller opplevelsen av å bli torpedert. I 2020 ble det imidlertid klart at to nye spillefilmer om norske krigsseilere skal produseres, og i tillegg er det planer om å lage TV-serie basert på Jon Michelets romanserie *En sjøens helt*. Dette er klare tegn på krigsseilernes nyvunne sentrale plass i det norske krigsnarrativet.

Under andre verdenskrig ble mange tusen norske sjøfolk i handelsflåten tildelt den høyt ansette Krigsmedaljen. Dette var en bevisst handling fra den norske eksilregjeringen for å vise sin anerkjennelse av innsatsen til sjøfolkene og oppmuntre til videre innsats (Rosendahl, 2015b, s. 182). Både under og etter krigen var krigsseilerne den gruppen som fikk tildelt flest norske medaljer (Henriksen et al., 2017, s. 118). På dette området ble de ikke glemt, men det er likevel noe som få husker i dag. Den samfunnsmessige og utadrettede anerkjennelsen slike dekorasjoner kan ha er dermed lite realisert, mens den individuelle anerkjennelsen i mange tilfeller virket mot sin hensikt, enten fordi den for mange kom sent, eller fordi selve overrekkelsen skjedde på lite verdige og i uhøytidelige former.

Det første fredsåret

Hvem og hva ble husket på i fredsåret 1945? 7. juni paraderte hjemmestyrkene opp Karl Johans gate i Oslo til stor jubel fra folkemengden. Paraden er flere ganger i ettertid satt i kontrast med andre som ikke fikk den samme anerkjennelsen etter krigens slutt, som f.eks. krigsseilerne. 7. juni 1945 var knapt noen av de som seilte i uteflåten kommet hjem. For flere sjøfolk var krigen heller ikke over på det tidspunktet, ettersom de fortsatt deltok i krigen mot Japan i Asia. Når de så kom hjem, var det gjerne på anonyme skip som la til kai uten noen større festivitas. Unntak fantes, særlig hvis skipet ankom tidlig etter freden og hadde sterk lokal forankring. 19. juni 1945 meldte *Norges Handels og Sjøfartstidende* at «Hvalkokeriet 'Sir James Clark Ross's hjemkomst er selvsagt den altoverskyggende begivenhet i Vestfold i disse dager» (*Norges Handels og Sjøfartstidende*, 1945a).

Hjemreisetidspunktet var ikke noe sjøfolkene selv kunne bestemme over. Arbeidsplikten som ble innført under krigen fortsatte for enkelte helt inn i 1947, og det førte til sen hjemreise for mange. I januar 1947 ble det i en avisnotis rapportert at ca. kun 8 600 «hjemreiseberettigede» sjøfolk hittil hadde kommet hjem (*Smaalenenes Amtstidene*, 1947). Dette ga krigsseilerne et dårlig startgrunnlag for å etablere seg sentralt i det norske narrativet om krigen.

Ble krigsseilerne helt glemt i seiersrusen og i minneseremoniene i 1945? Ikke hvis vi ser på noen av de mest symboltunge talene som ble holdt av de to mest sentrale lederne, kong Haakon VII og Einar Gerhardsen. Da kong Haakon talte til det norske folk 17. mai 1945, var sjøfolkene i handelsflåten den første gruppen som ble takket (*Arbeiderbladet*, 1945). 8. juli 1945 sa kongen dette i en tale til norske sjøfolk i Marinen og handelsflåten: «Hvad våre sjøfolk i handelsmarinen har utrettet i denne krigen er noe, som alle nordmenn kjenner til. Jeg takker dere igjen ...» (Kong Haakon VII, 1945a). I nyttårstalen samme år ble sjøfolkene igjen trukket fram av kongen: «En spesiell takk vil jeg rette til våre sjøfolk i handelsmarinen som tross ubåter, miner og bombing aldri for et øyeblikk sviktet sin harde plikt, og som ved sin strålende innsats for alltid har risset sine navn i mor Norges saga» (Kong Haakon VII, 1945b). Når disse ordene kom fra det

mest samlende symbolet for norsk frihetskamp under krigen, må det ha hatt en anerkjennende effekt for lyttende krigsseilere.

Einar Gerhardsen ble statsminister 25. juni 1945. Ved flere anledninger det første fredsåret nevnte også han sjøfolkene spesielt i sine taler. På de falnes dag, 16. september 1945, var dette den første gruppen han trakk fram. De store tapene ble vektlagt: «Sjøfolkene fulgte sitt skip i farefull, men krigsnyttig og nødvendig seilas på alle verdenshav. Stille og selvfølgelig gjorde de på denne måten sin plikt mot fedrelandet. Altfor mange av dem måtte følge sitt skip i dypet» (Gerhardsen, 1945). I 1946 understrekte Gerhardsen spesielt innsatsens betydning: «... sjøfolkene ved sin innsats har bidratt mer enn noen annen befolkningsgruppe til at seieren ble realisert» (Olstad, 2006, s. 251). Talene i 1945/46 viser at han på det tidspunkt både kjente til og verdsatte sjøfolkenes krigsinnsats. Få år senere skulle imidlertid Einar Gerhardsen bli svært upopulær blant mange krigsseilere pga. håndteringen av pengene i det som ble kjent som Nortraships hemmelige fond. Mens krigsseilerne krevde en utbetaling til alle som hadde seilt for Nortraship og den norske uteflåten under krigen, ble pengene i stedet plassert i et fond som skulle støtte skadde krigsseilere, enker og etterkommere. Som statsminister og leder for partiet med rent flertall på Stortinget, ble Einar Gerhardsen et symbol for dette vedtaket i 1948, som mange krigsseilere opplevde som både formynderisk og bittert.

Stikkprøver i enkelte aviser de første månedene etter freden tyder også på at sjøfolkenes innsats under krigen heller ikke ble glemt av media. Allerede 11. mai 1945 slo *Fædrelandsvennen* opp på førstesiden at «Krigen ble vunnet ved hjelp av den norske handelsflåtes innsats i 1940–41» (*Fædrelandsvennen*, 1945a). 6. juni var det «Norges fryktelige skipstap» i handelsflåten som var hovedoppslaget i samme avis (*Fædrelandsvennen*, 1945b).

Guri Hjeltnes har lagt vekt på hvordan krigsseilernes innsats ble undervurdert da de kom hjem etter krigen (Hjeltnes, 1997, s. 413). Under krigen var derimot norske myndigheter svært opptatt av å understreke den store betydningen sjøfolkene hadde for den allierte krigsinnsatsen, både overfor sjøfolkene og allierte land (Rosendahl, 2015b, s. 182). Derfor var det med stor iver og stolthet at de spredde følgende sitat om den norske handelsflåten, som først ble trykket i det britiske tidsskriftet *Motorship* i

januarnummeret i 1941: «It is probably an understatement to say that, at the present time, this fleet is worth more to us than a million soldiers.» (Mossige, 1989, s. 128). Etter krigen ble dette sitatet trukket fram igjen i avisspaltene. Da hadde betydningen økt til en hær på hele 5 millioner mann – vel å merke i en sak om «Det norske informasjonskontors store betydning» under krigen (*Agder Tidend*, 1945).

Disse avisoverskriftene egner seg ikke til å trekke noen endelige konklusjoner om hvor mye anerkjennelse og omtale krigsseilerne fikk i norske medier i 1945. Likevel kan vi konkludere med at de i alle fall ikke ble glemt.

Avisomtale 1945–2019

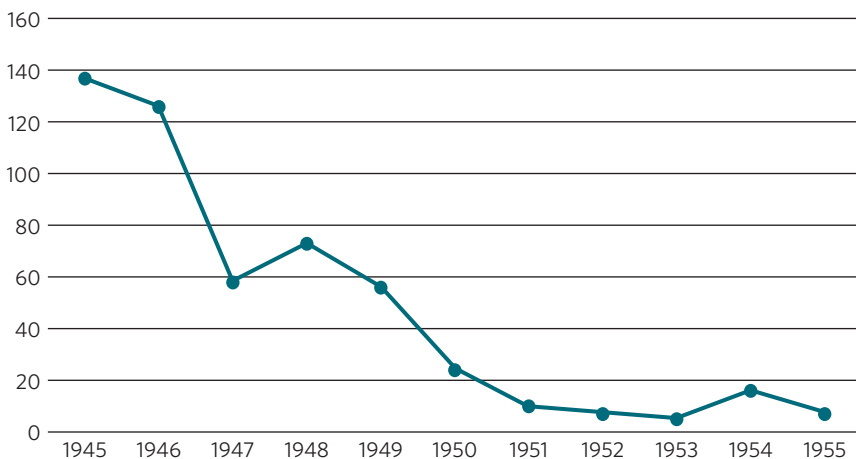
Ovenfor har vi sett at krigsseilerne ikke ble glemt i 1945, hverken i taler eller i avisspaltene. Men hvordan har omtalen av krigsseilerne variert i norske aviser fra 1945 og fram til i dag? For å kunne utvide undersøkelsen i både tid og antall aviser og kvantifisere treffene, har jeg benyttet meg av Nasjonalbibliotekets søkemotor for digitaliserte norske aviser (www.nb.no). Ved å søke på ord eller ordkombinasjoner, kan man få opp statistikk som viser antall treff per år. På denne måten går det an å få tallmateriale som viser økende eller synkende omtale om et tema over en gitt tidsperiode.

Det er imidlertid noen begrensninger ved denne metoden som gjør at tallene må brukes med forsiktighet og flere forbehold. For det første er Nasjonalbibliotekets avisdatabase ikke komplett. Det er blant annet markert nedgang i antall aviser fra 1950. Dessuten er det fra 2008 digitalisert betydelig flere aviser enn i årene før. For å kunne ta høyde for denne økningen, har jeg i analysen kontrollert opp mot bruken av det nøytrale ordet «og». Fra 2007 til 2008 øker bruken av ordet med 64 prosent, mens det samlet fra tiåret 2000–2009 til 2010–2019 øker med 33 prosent. Disse prosentvise økningene må tas hensyn til i tolkningen av diagrammene nedenfor når det anvendes statistikk fra år til år eller fra tiår til tiår i denne tidsperioden.

Videre vil sammenlikninger av antall treff mellom ulike begreper ikke alltid kunne bevise at ett tema har fått mer omtale enn et annet,

siden det kanskje har vært andre eller flere ord som er blitt brukt i avisene for å beskrive samme fenomen. Dessuten er det en feilkilde at ett treff på et ord i en annonse eller i et TV-program som mange aviser publiserer, gir like mange treff som én hovedoverskrift i en stor avis. Samtidig skal vi også se at det må tas høyde for skiftende bruk av ord for å beskrive samme fenomen. Tross disse metodiske feilkildene egner tallmaterialet seg godt til å se hvordan omtalen av et ord eller fenomen har endret seg over tid rent kvantitativt. Det er imidlertid de tydelige tendensene som er verdt å lete etter i tallene fra Nasjonalbibliotekets søkemotor, og ikke de små nyansene. Tendensene ser vi tydeligst ved å overføre tallene fra søkemotoren inn i diagrammer, slik jeg har gjort i figurene nedenfor.

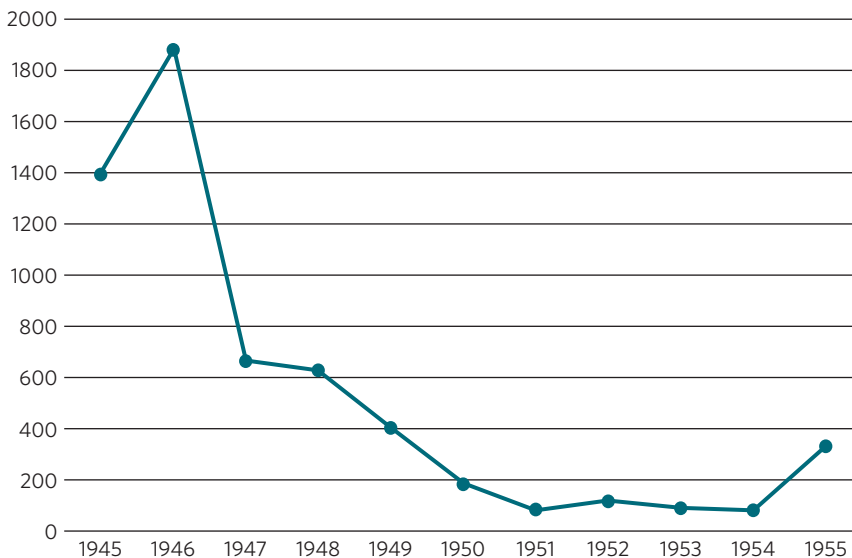
I den første etterkrigstiden ble krigsseilerne stort sett omtalt som sjøfolk i norske aviser. Det gjør det noe mer komplisert å avgrense søk til saker som gjelder de som seilte under andre verdenskrig. I figur 1 og 4 har jeg kompensert for dette ved å skrive «sjøfolkenes innsats» inn i søkefeltet. Stikkprøver viser at det da nærmest utelukkende skrives om de vi i dag definerer som krigsseilere. Det er mange saker om krigsseilere som ikke fanges opp på denne måten, men det som er hensikten med søket er å fange opp en utvikling, tendenser i form av mer eller mindre omtale.

Figur 1. «Sjøfolkenes innsats» i norske aviser 1945-1955 (basert på tall fra nb.no).

Ikke uventet er det en sterkt fallende tendens i omtale av «sjøfolkenes innsats» fra de to toppårene 1945 og 1946, og utover i 1950-årene (se figur 1). Det er imidlertid to år med økende antall treff: 1948 og 1954. Dette har sin åpenbare forklaring, siden det var disse to årene kampen om Nortraships hemmelige fond var på det hardeste. I 1948 tapte krigsseilerne denne kampen i Stortinget, mens i 1954 tapte de i Høyesterett. Deretter gikk krigsseilerne inn i det som Guri Hjeltnes har beskrevet som «et indre eksil», hvor de nærmest forsvant fra offentligheten i en periode (Hjeltnes, 1997, s. 518).

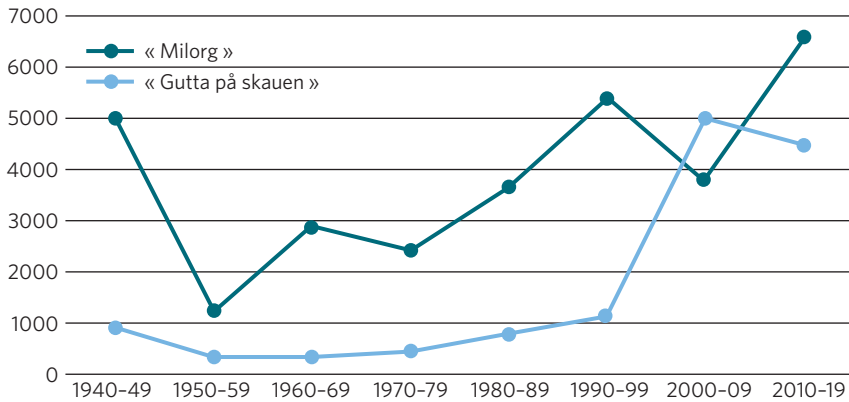
Hvordan samsvarer denne utviklingen med omtalen av andre norske aktører under andre verdenskrig? Hyllesten av hjemmefronten blir gjerne brukt som en kontrast til hvordan krigsseilerne ble glemte. Søker vi på «Milorg» i norske aviser, finner vi imidlertid den samme hovedtendensen som med «sjøfolkenes innsats» (se figur 2). Mange treff i 1945 og 1946 etterfølges av en jevn og sterk nedgang utover 1950-tallet. Oppgangen i 1955 kan trolig knyttes til tiårsmarkeringen av frigjøringen, men det ser man altså ikke når det gjelder «sjøfolkenes innsats». Vi kan likevel anta at det var en jevn og generell nedgang i interessen og omtalen av andre verdenskrig i norske media det første tiåret etter 1945. Kald krig og behov for gjenoppbygging bidro til å flytte oppmerksomheten andre steder.

Figur 2. «Milorg» i norske aviser 1945–1955 (basert på tall fra nb.no).

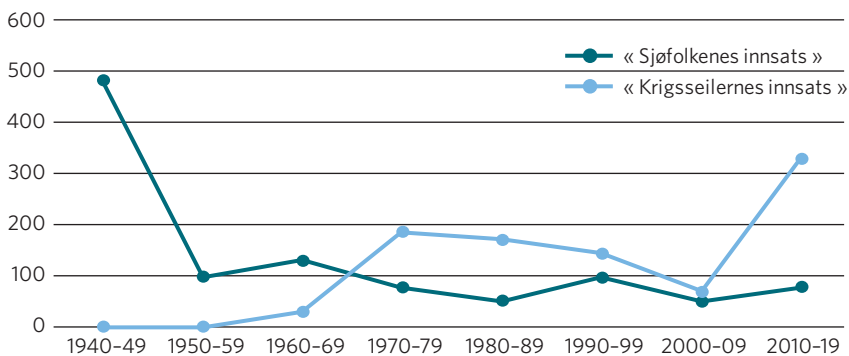

«Gutta på skauen» er et annet ord som kan knyttes til hjemmefrontens motstand i Norge under andre verdenskrig og kan brukes som søkeord sammen med «Milorg». Ser vi samlet på disse søkeordene, kommer det til syne en slags u-formet kurve, dersom tidsperioden strekkes fram til i dag (se figur 3). Særlig fra 2000-tallet er økningen i omtalen markant. Finner vi da en liknende «u» for krigsseilerne?

Figur 3. Hjemmefronten omtalt i norske aviser 1940-2019 (basert på tall fra nb.no).

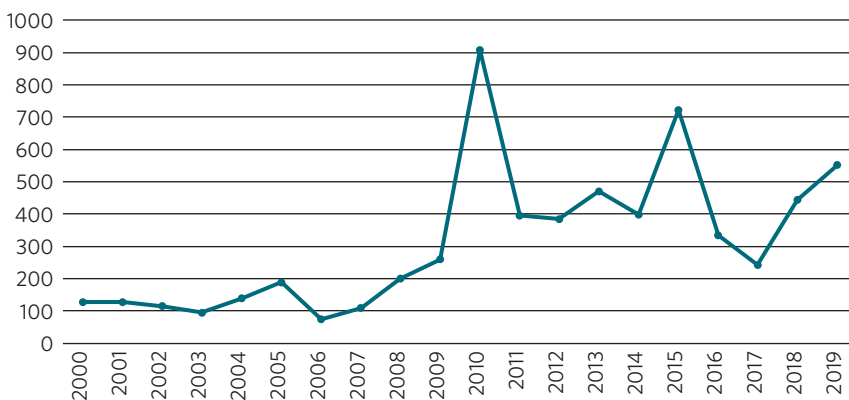
For å kunne fange opp dette, må det tas høyde for at krigsseilerbegrepet gradvis har blitt mer og mer benyttet, i stedet for bare «sjøfolkene». I figuren nedenfor har jeg derfor gjengitt antall treff på både «sjøfolkenes innsats» og «krigsseilernes innsats» (se figur 4). Jeg forutsetter da at de to søkene vil få fram hovedtendensene i hvordan omtalen i avisene har variert over tid over det samme temaet.

Figur 4. Krigsseilerne i norske aviser 1945-2019 (basert på tall fra nb.no).

Til tross for metodiske problemer og flere mulige feilkilder, kan vi fastslå at det er visse likhetstrekk mellom kurvene i figur 3 og 4. Det er mest omtale på begynnelsen og slutten av tidsperioden. To utviklingstrekk er merkbart forskjellige: krigsseilernes økte omtale på 1970-tallet, og at den økte omtalen mot slutten av perioden kom et tiår senere enn for hjemmefrontens søkeord. Årsaken til den økte omtalen av krigsseilerne på 1970-tallet var nok en gang knyttet til konflikten om Nortraships hemmelige fond. Konflikten fikk en slags løsning gjennom den såkalte *ex gratia*-utbetalingen som ble vedtatt av Stortinget i 1972. Det var en form for kompensasjon til Nortrashipsjøfolkene, siden de ikke hadde fått pengene i Nortraships hemmelige fond direkte utbetalt. Prosessen mot dette startet tiåret før, noe man ser av avisomtalen dersom tallene i søket splittes opp år for år gjennom 1960-tallet.

Økningen i omtale av krigsseilernes historie på 2010-tallet er betydelig, også når det tas hensyn til at flere aviser er digitalisert i denne perioden. Hva skyldes den markante økningen siste tiår? Jon Michelet hadde enorm suksess med romanserien *En sjøens helt*, som ble utgitt i seks bind fra 2012 til 2018 (Michelet, 2012–2018). Michelets bøker og hans person var trolig den enkeltfaktoren som sterkest bidro til at krigsseilerne opplevde både økt oppmerksomhet og anerkjennelse i løpet av 2010-tallet. Hvor stor betydning Michelet hadde for den stigende anerkjennelsen av krigsseilernes innsats fanges ikke tilstrekkelig opp av metoden med å telle avisomtaler. Men var det Jon Michelets romaner som tente gnisten til det siste tiårets store interesse for krigsseilerne? For å undersøke dette nærmere, kan vi se hvordan avisomtalen endret seg år for år, siden 2000 (se figur 5).

Figur 5. «Krigsseilerne» i norske aviser 2000–2019 (basert på tall fra nb.no).

Av figuren kan det se ut til at det store vendepunktet kom i 2010, altså to år før Michelet publiserte det første bindet i romanserien *En sjøens helt*. Fra 2009 til 2010 mer enn tredoblet antall ganger norske aviser skrev ordet «krigsseilerne», ifølge nb.no (se figur 5). En faktor som bidro til å løfte kurven kunstig høyt i 2010, var at NRK sendte dokumentarserien *Krigsseilerne – med æren i behold* både i april og i august dette året. Slike TV-programmer kan spille viktige roller i å skape oppmerksomhet rundt et tema. Ser vi likevel bort fra alle treffene i avisenes TV-programmer er det fortsatt en markert økning i avisenes omtale av krigsseilerne rundt 2010 – bare ikke like dramatisk som kurven viser akkurat dette året.

Sørlandsavisene *Agderposten* og *Fædrelandsvennen* utmerket seg med spesielt mange artikler om krigsseilerne. Tallene for *Fædrelandsvennen* i perioden 2000–2019 er vist i tabellen nedenfor (tabell 1). Samlet er det en tydelig økning i antall artikler siste tiåret, men også i 2004–2006 skrev avisen relativt mange saker om temaet.

Tabell 1. «Krigsseilerne» i *Fædrelandsvennen* 2000–2019 (basert på tall hentet fra nb.no).

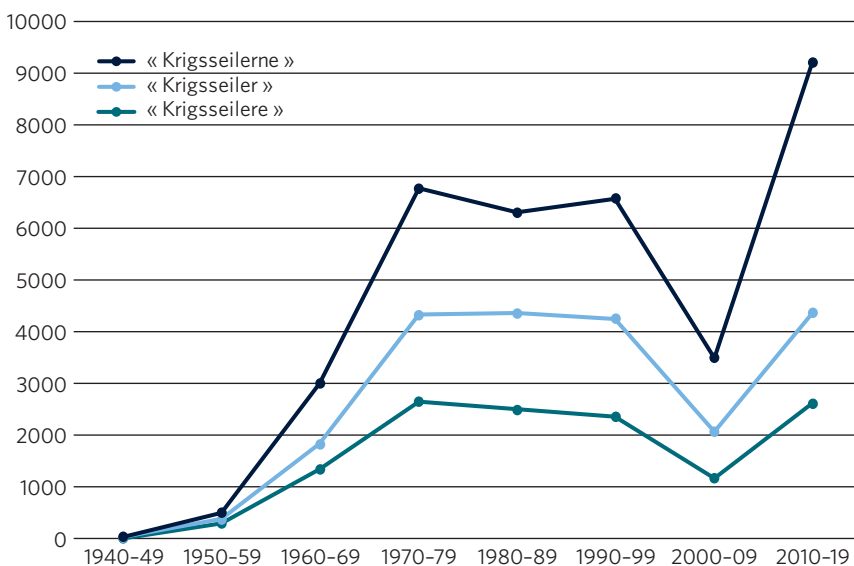
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Fædrelandsvennen</i>	9	7	6	8	15	14	15	5	8	14
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Fædrelandsvennen</i>	19	39	19	2	22	15	14	15	17	17

Sørlandsavisenes store interesse for krigsseilertematikk kan sannsynligvis spores til de mange aktørene i landsdelen som på ulike måter fremmet «krigsseilersaken» før 2010:

- D/S *Hestmanden* la til kai i Kristiansand i 1992 og ble et kjent symbol på krigsseilerens innsats.
- ARKIVET freds- og menneskerettighetscenter (Stiftelsen Arkivet) etablerte en egen årlig *Krigsseilerens dag* i 2004, i samarbeid med Stiftelsen *Hestmanden* og Agder Krigsseileres Minneforening.
- I 2007 etablerte Lillesand sjømannsforening nettsiden *Sjohistorie.no*.
- I 2008 ble årlige krigsseilertreff satt i gang i Mandal.

Mange av nyhetsartiklene i *Fædrelandsvennen* det første tiåret på 2000-tallet hadde forbindelse til de lokale aktørene nevnt ovenfor. Det er et åpent spørsmål om Agder kun var i forkant av den økende omtalen av krigsseilerne, eller om landsdelen også bidro til å sette krigsseilerne på den nasjonale agendaen. På 2010-tallet var det flere nasjonale begivenheter knyttet til krigsseilernes historie med utspring i Agder: dåpen av *D/S Hestmanden* i 2011, forsvarsministerens unnskyldning i Risør 2013 og lanseringen av Krigsseilerregisteret i 2016.

En mulig forklaring på hvorfor krigsseilerne fikk betydelig mer omtale i norske aviser på 2010-tallet kan identifiseres ved å sammenlikne treffene på ordene krigsseiler, krigsseilere og krigsseilerne (se figur 6). Her ser vi at det særlig er ordet «krigsseilerne», i bestemt flertall, som har økt mest i bruk det siste tiåret. Det er en så tydelig tendens at det må innebære en endring i hvordan og hvilke sammenhenger krigsseilerne har blitt omtalt på i avisene. Kanskje tyder dette på at krigsseilerne i større grad enn før omtales samlet som gruppe. Det var som én stor gruppe at krigsseilerne hadde avgjørende betydning for den allierte krigsinnsatsen. At de i det siste tiåret i økende grad omtales i bestemt form flertall kan

Figur 6. «Krigsseiler», «krigsseilere» og «krigsseilerne» i norske aviser 1940-2020 (basert på tall fra nb.no).

innebære at nettopp *betydningen* av disse sjøfolkene innsats vektlegges mer i omtalen av dem. Sterkere betoning av at norske krigsseilere spilte en avgjørende rolle i kampen mot Nazi-Tyskland kan dermed ha bidratt til å styrke stoltheten over dette og videre styrket interessen og økt omtalen av deres krigsinnsats.

Hva forteller og forklarer utviklingen?

Talene og tallene fra avissøkene viser at krigsseilerne ikke ble glemt i 1945, men at de ganske raskt forsvant fra avisspaltene i årene etterpå. Så har vi sett at det i forbindelse med milepælene i kampen om Nortra-ships hemmelige fond (1948, 1954 og 1972) førte til noen hopp på kurvene. Denne økte omtalen var hendelsesdrevet, men det er lite som tyder på at de hadde noen varig effekt.

Vi ser noe av den samme tendensen når det gjelder markering av runde år siden okkupasjonen startet, og frigjøringen kom. Jubileer er en av de viktigste arenaene for den offisielle minnepolitikken. Antakelig skjedde den aller største jubileumsmarkeringen i 1995, 50 år etter frigjøringen. For krigsseilerne resulterte dette i ekstra mange avisomtaler dette året, mens i de påfølgende årene var antall saker jevnt over lavere enn det hadde vært før 1995.¹ Denne jubileumsmarkeringen førte altså heller ikke til noen varig økt omtale av krigsseilerne.

Ser vi hele etterkrigstiden under ett, finner vi en generelt økende omtale av andre verdenskrig i norske aviser fram mot 50-årsjubileet i 1995 (se figur 7). Tallene for 1940-tallet (og trolig 1950-tallet) er riktignok kunstig lave i figuren, siden det da trolig var mer naturlig å skrive kun «krigen» enn det ble senere. Det er likevel klart at norske aviser de siste 30–40 årene har omtalt andre verdenskrig betydelig flere ganger enn de foregående tiårene. Den generelt økende oppmerksomheten rundt andre verdenskrig har dermed også trolig bidratt til å gi krigsseilerne mer omtale.

¹ For «krigsseilerne» er antall treff per år: 1990: 197; 1991: 293; 1992: 146; 1993: 270; 1994: 326; 1995: 532; 1996: 122; 1997: 176; 1998: 196; 1999: 142. Jf. www.nb.no (hentet 28.1.2021).

Figur 7. «Annen verdenskrig» og «andre verdenskrig» i norske aviser 1940-2019 (basert på tall fra nb.no).

Samtidig som oppmerksomheten rundt andre verdenskrig har økt i det norske samfunnet, har det også skjedd en dreining fra en patriotisk minnekultur, med vekt på den nasjonale motstandskampen, til en mer selvkritisk holdning til krigstiden. Viktige, men lite ærefulle sider ved den norske krigshistorien har kommet sterkere fram i lyset. Dette har resultert i en rekke offentlige unnskyldninger fra norske myndigheter for behandling ulike grupper av nordmenn fikk under og etter krigen. Krigsseilerne vonde og vanskelige etterkrigshistorie var blant temaene det var naturlig å ta et oppgjør med, og i 2013 ble det gitt en offentlig unnskyldning til krigsseilerne.

Det er imidlertid fortsatt etterspørsel etter nye norske motstandshelter i det norske samfunnet, men tilsynelatende forutsatt at de ikke tidligere har fått den oppmerksomhet de fortjener. Eksempelvis ble historiker Mari Jonassen sin bok om kvinners innsats under andre verdenskrig lansert i 2020 med vektlegging av nettopp heltefortellinger (Jonassen, 2020). Til forskernettstedet Kilden kjønnsforskning uttalte historikeren: «Jeg valgte altså å skrive en heltehistorie. Det synes jeg kvinnene har fortjent» (Dietrichson, 2020). Hadde en historikers bok om Milorg eller Max Manus blitt beskrevet på samme måte i dag, ville dette trolig resultert i

negativ kritikk fra mange hold. Kritikken mot «heltedyrkelsen» i filmen om Max Manus viser dette (Bratlie, 2011, s. 65–87). På samme måte som med kvinnene, har det trolig også vært legitimt å løfte fram krigsseilerne som helter, siden de ikke har blitt omfattet av heltedyrkelse lenge nok til at det har blitt sett på som problematisk. Jon Michelet kalte sin populære romanserie for *En sjøens helt* uten å møte motbør for dette. Kanskje må vi tilbake til andre verdenskrig for å finne kritiske røster mot heltedyrkelse av krigsseilerne. Da syntes både utenriksminister Trygve Lie og enkelte sjøfolk selv at det ble i meste laget av ros (Rosendahl, 2015b, s. 181–182). Når kommer den første kritikken på nytt om en overdreven heltedyrkelse av krigsseilerne? Vil det være en indikator på at krigsseilerne endelig har fått sin «rettmessige plass» i den norske fortellingen om krigen?

Sjømannsyrkets lange ferd mot anerkjennelse

En av årsakene til at krigsseilerne lenge slet med å få tilstrekkelig anerkjennelse og oppmerksomhet for sin krigsinnsats kan spores til selve sjømannsyrket. Utøvelsen av arbeidet skjedde fjernt fra der andre mennesker oppholdt seg, mens de som utøvde yrket sjelden var hjemme og kunne dermed framstå som fremmede. Med et slikt utgangspunkt kan det lett oppstå en «andregjøring» av sjøfolk, hvor de som gruppe ikke blir sett på som en del av «oss». Denne avstanden til yrkesgruppen som sådan, var et dårlig utgangspunkt for å få en sentral plass i det norske krigsnarrativet.

I tillegg gjorde sjøfolkene «bare» jobben sin. Det var arbeidsplikt enten man seilte i uteflåten eller i hjemmeflåten. Tusenvis av sjøfolk utførte stort sett det samme type arbeidet som når det var fred, bare under andre betingelser. Dette står i kontrast til de ekstraordinære sabotasjeaksjonene, hvor få personer var involvert i én dramatisk hendelse, med et tydelig utfall. I møte med det ekstraordinære taper gjerne det rutinemessige i kampen om oppmerksomheten etterpå.

Ved å løfte blikket forbi den norske horisonten, styrkes antagelsen om at sjømannsyrkets karakter har vært en viktig årsak til manglende oppmerksomhet om deres krigsinnsats. I USA ledet Admiral Emory S. Land handelsflåten under andre verdenskrig gjennom War Shipping Administration. Hans memoarer ble publisert i 1958, og her klager

han over manglende oppmerksomhet rundt krigsinnsatsen til de sivile sjøfolkene:

There is little or no romance in the merchant marine; no glamour, no sex appeal, no uniform for the sailor; and very little attention given to his welfare on the beach; in fact, little overall interest of any kind comparable to that for the military services. The only time the merchant marine is appreciated is in the time of national emergency as an auxiliary to the armed services. In peacetime it is quickly forgotten. (Land, 1958, s. 192)

Da krigen var slutt, fikk amerikanske sjøfolk hverken medisinske fordeler, lån, stipender eller delta i seiersparader (Starnes, 2013, s. 156). Først i 1988 fikk sivile amerikanske sjøfolk fra andre verdenskrig status som veteraner, noe som hadde stor betydning både symbolsk og økonomisk (Eitinger et al., 1995, s. 105). Liknende «kamper» for anerkjennelse, mot glemsel og for en plass i krigshistorien er et gjennomgående trekk i litteraturen om *alle* de store allierte maritime nasjonenes sjøfolk. (For Storbritannia, se Edwards, 2010, s. 4, 173. For Nederland, se Klooster, 2018, s. 256–257. For Hellas, se Paloubis, 2018, s. 244.)

Krigsseilernes vanskelige etterkrigstid er altså ikke noe særnorsk fenomen. Det er heller ikke noe som kun relateres til andre verdenskrig. «Hedret og glemt» er både boktittel og konklusjonen som historiker Elisabeth Koren bruker for å formidle hvordan det norske samfunnet fulgte opp krigsseilerne etter første verdenskrig (Koren, 2020). Etter denne krigen var det ingen andre krigsdeltakere som sjøfolkene konkurrerte om oppmerksomheten med. De fikk mye heder de første årene etter krigens slutt, men også etter denne krigen viste oppmerksomheten seg å bli kortvarig.

Nasjonale forhold

I tillegg til karaktertrekkene ved sjømannsyrket, var det også flere nasjonale forhold som spilte inn og påvirket både hvor mye og hva slags omtale krigsseilerne fikk etter andre verdenskrig. Vi har allerede sett hvordan kampen om Nortraships hemmelige fond i tre perioder var utløsende for økt omtale av krigsseilerne i norske aviser. Utgangspunktet for denne

oppmerksomheten var ikke så mye sjøfolkens krigsinnsats i seg selv, men mer hvordan den ikke ble verdsatt. I den første runden om denne saken fikk krigsseilerne kommunistene som sine allierte, samtidig som kommunistene var innblandet i en kamp om makten i Sjømannsforbundet. Det brant broer og ga enda mindre forståelse for krigsseilernes krav i sjøfolkens største fagforening. For å oppnå politisk støtte på Stortinget eller sympati i befolkningen, var det tidlig i den kalde krigen heller ingen fordel med støtte fra kommunistene (Hjeltnes, 1997, s. 497–506).

Den territorielle dimensjonen kan bidra til å forklare manglende norsk omtale av krigsseilernes innsats. Under krigen var Norge et okkupert land. Det som skjedde på den såkalte «utefronten» var ikke like synlig eller merkbart for den norske befolkningen som hendelser og aktiviteten på norsk territorium. Norsk personell i marine, flyvåpen og i hæren som også var en del av utefronten, fikk heller ikke mye omtale etterpå. Det var krigsdeltakerne som opererte i Norge som «vant freden» i 1945. Hjemmestyrkenes parade på Karl Johans gate 7. juni symboliserte det, mens Einar Gerhardsens koalisjonsregjering 25. juni markerte det (Bull, 1990, s. 17, 33).

En nasjonal faktor som skulle tilsi mer omtale av sjøfolkens krigsinnsats i Norge enn i andre allierte land, var deres relativt store betydning. Den britiske og amerikanske handelsflåten spilte begge viktige roller i den allierte seieren, men i ingen av disse landene kan handelsflåten sies å ha spilt *den* viktigste, slik som i Norges tilfelle. Dette kan også være en av årsakene til at Norge, og senere Danmark og Sverige, fikk et eget begrep for sjøfolkene som seilte under verdenskrigene; «krigsseilere». Et avissøk i Nasjonalbiblioteket (nb.no) indikerer at begrepet for første gang ble brukt i desember 1945 om sjøfolkene i uteflåten som hadde seilt i krigen som nettopp var over (*Norges Handels og Sjøfartstidende*, 1945b).

At det ble et eget begrep for sjøfolkene som hadde seilt under verdenskrigen var åpenbart identitetsskapende for de som var en del av gruppen, og det gjorde det også lettere å framstå som en egen gruppe utad. Samtidig så vi i figur 4 at det tok tid før bruken av dette begrepet ble normalen. Tallene for hvert enkelt år tyder på at det var rundt Stortingets *ex gratia*-vedtak i 1972 at «krigsseiler» ble det mest vanlige begrepet. De første årene etter krigen var det ennå mest utbredt å omtale dem som bare

sjøfolk. I takt med økende omtale og større anerkjennelse har bruken av «krigsseiler» økt på bekostning av «sjøfolk».

«Nye» og glemte krigsseilergrupper

Betegnelsen krigsseiler kunne gi negative assosiasjoner tidlig etter krigen, mens det nå er et hedersord for de aller fleste. Parallelt med denne utviklingen har flere grupper sjøfolk blitt inkludert som krigsseilere. Først omfattet det kun uteseilere fra andre verdenskrig. I dag er det vanlig å inkludere hjemmeseilere, de som seilte i Marinen og de utenlandske sjøfolkene. De som seilte under første verdenskrig omtales gjerne også som krigsseilere. Hvordan har denne utviklingen skjedd, og hva forteller den om hvordan samfunnet har husket eller glemt de som nå regnes som krigsseilere?

Lang kyst! av Trygve Nordanger var den første boken av betydning som var viet hjemmeflåten og hjemmeseilerne. Den kom først i 1975, i kjølvannet av uteseilernes seier i Stortinget i 1972, med *ex gratia*-utbetalingen. Nordanger brukte imidlertid aldri ordet krigsseiler om hjemmeseilerne. Standardverket om hjemmeflåten er *Hjemmeflåten. Mellom venn og fiende*, bind fem i samleverket *Handelsflåten i krig 1939–1945*. Boken ble utgitt i 1992, og forfatter Lauritz Pettersen fastslo da at hjemmeseilerne ikke oppnådde noen status som krigsseilere. De hadde aldri blitt akseptert av uteseilerne som medlemmer i krigsseilerforeningene eller i Krigsseilerforbundet. Pettersen beskrev en ydmyk gruppe sjøfolk: «Selv har de også gått stille i dørene og heller ikke forlangt å bli kalt krigsseilere på linje med uteseilerne» (Pettersen, 1992, s. 287–289). Først i 2000 kom trolig den første offisielle form for anerkjennelse av hjemmeseilerne. Det var kong Harald som i en tale nettopp omtalte hjemmeseilerne som krigsseilere, med den anerkjennelsen som det betydde: «De fleste krigsseilere var i internasjonalt farvann, men mange måtte også gjøre tjeneste på skip langs norskekysten og i nordisk okkupert farvann» (Olstad, 2006, s. 344). I dag er det blitt normalt og lite kontroversielt å omtale hjemmeseilere som krigsseilere.

Det er usikkert når det ble vanlig å omtale sjøfolkene fra første verdenskrig som krigsseilere. Det første tilfellet jeg har funnet gjennom avissøk

på nb.no, er fra mai 1957. Da brukes benevnelsen i forbindelse med krav om at krigsseilere fra de to verdenskrigene burde ha like rettigheter når det gjaldt fordobling av fartstid i sjømannspensjonen (*Arbeiderbladet*, 1957). Likevel har det neppe vært særlig utbredt å omtale disse sjøfolkene som krigsseilere før det siste tiåret, samtidig som krigsseilerne har fått et generelt oppsving i oppmerksomhet og heder. Tidstypisk er det at begge bøkene som nylig kom om sjøfolkene fra denne krigen, omtalte dem som krigsseilere i tittelen (Jerman, 2016; Koren, 2020).

Å bruke krigsseiler-betegnelsen i en boktittel i vår tid kan ha flere hensikter. Det kan være et middel for å skape oppmerksomhet, men det kan også brukes for å inkludere en «glemt» gruppe sjøfolk inn i den mer kjente og anerkjente kategorien «krigsseilere». Begge deler var min intensjon i utformingen av tittelen på boken jeg redigerte i 2015 om de omkomne *utenlandske* sjøfolkene: *De var også krigsseilere* (Rosendahl, 2015c). Selv om de utenlandske sjøfolkene utgjorde opptil 25 prosent av arbeidsstyrken på norske skip, og 953 av dem døde i krigsforlis, så hadde de i veldig liten grad fått oppmerksomhet for sin innsats. Statsviter Kjetil Grødum spør om det ikke har vært rom til å inkludere minnet om de utenlandske sjøfolkene, så lenge det manglet et klart og tydelig narrativ om de *norske* krigsseilernes innsats og skjebne (Grødum, 2015, s. 149). Jon Michelet var med på å utforme ideen til boken om de utenlandske sjøfolkene, støttet utgivelsen økonomisk, skrev forordet og bidro i promoteringen. Likevel viste det seg nesten umulig å få media til å omtale ny kunnskap om denne «nye» betydelige gruppen av krigsseilere. Kanskje var det ennå ikke rom for dette i 2015. Eller kanskje vil det aldri bli rom for dem i det norske krigsnarrativet – siden de nettopp var utenlandske.

Marinens sjøfolk har en annen og interessant vei inn i krigsseilerdefinisjonen. Basert på mine undersøkelser av norske aviser, kan det tyde på at denne prosessen startet i kjølvannet av *ex gratia*-utbetalingen til uteflåten krigsseilere i 1972. Marinens sjøfolk ble både skuffet og bitre over at de ikke ble inkludert i ordningen. Høsten 1973 ble *Aktive Militære Krigsdeltakeres forening* stiftet for at «Marinens krigsseilere skulle få den samme utbetaling som deres kolleger i Handelsflåten» (*Tidens Krav*, 1976). Spørsmålet ble også tatt opp flere ganger i Stortinget gjennom 1970- og 80-årene (f.eks. Stortingsforhandlinger, 1976/77, s. 181). Ekstra vond og

vanskelig ble saken da Krigsseilermonumentet på Bygdøy skulle bygges. I monumentet ble Marinens krigsseilere eksplisitt inkludert og anerkjent i den kunstneriske utformingen. Men sett i sammenheng med avslaget på *ex gratia*-utbetaling, ble dette i stedet sett på som en provokasjon. Marinens veteraner fra andre verdenskrig ba derfor om at de ble slettet fra hele monumentet (*Tidens Krav*, 1976). Deres status som *krigsseilere* var imidlertid ikke oppe til diskusjon. Da Kong Olav V innviet monumentet i september 1980, var han da også tydelig: «Vi takker våre krigsseilere fra handelsflåten og fra Marinen for hva de gjorde for fedrelandet i de vonde år» (Kong Olav V, 1980). Blant Marinens sjøfolks etterkommere er det nå blitt selvsagt å regne dem som krigsseilere.

Minnesmerkene viktige rolle

Monumenter og minnesmerker er en synlig og varig form for anerkjennelse og oppmerksomhet som gjerne gis etter en krig. De kan ha stor definisjonsmakt over hvem som skal huskes og hedres. Historien til Sjømennenes minnehall i Stavern (Minnehallen) viser hvilken dynamikk det har vært mellom minnesmerket, hvem som huskes og hvem som inkluderes i krigsseilerbegrepet.

Minnehallen ble åpnet av kong Haakon i 1926. Det nasjonale minnesmerket ble ført opp etter påtrykk fra Storbritannia om å hedre de mange sjøfolkene som omkom på norske handelsskip under første verdenskrig. Allerede i 1929 ble det reist spørsmål om ikke Marinens omkomne i krigsforlis også burde få sine minnetavler her. Trolig var det siden Marinen selv måtte påkoste dette, at saken stoppet opp (Marthinsen, 1996, s. 33). Spørsmålet kom opp igjen i 1974/75, da Marinens sjøfolk begynte å omtale seg som krigsseilere og krevde *ex gratia*-utbetaling på linje med uteseilerne. En ny runde kom også på begynnelsen av 1980-tallet, men ingen av gangene førte dette til minneplater med Marinens omkomne i Minnehallen. Igjen manglet det noen som både kunne og ville betale for dette.

På 1970- og 80-tallet var det marinefolk som selv hadde seilt under krigen som kunne kjempe for oppmerksomhet og rettferdighet. Liknende frontfigurer har hverken hjemmeseilerne eller de utenlandske sjøfolkene hatt. Det er andre som har kjempet for deres status. Hjemmeseilerne kom

inn i Minnehallen via to trinn. På 1980-tallet presset «engasjerte privatpersoner og rutebåtredere» på for at hjemmeseilerne skulle få sin plass i Minnehallen (Marthinsen, 1996, s. 34). Med plassmangel som begrunnelse fikk de først «bare» sine navn oppført i minnebøker og ikke på minneplater, som de andre omkomne krigsseilerne. I 2015 ble navnene imidlertid oppført på kobberplater på veggene, på lik linje med de andre. Da konkluderte Hans Olaf Sørum i Tilsynskomiteen for Minnehallen: «Dermed kan vi endelig si at Minnehallen er komplett» (*Østlands-Posten*, 2015a).

To år senere var det likevel avduking av nye minneplater over omkomne krigsseilere i Minnehallen. Denne gangen var det de omkomne utenlandske sjøfolkene i den norske uteflåten som ble minnet. Minneplatene kom i kjølvannet av boken som Stiftelsen Arkivet og Jon Michelet stod bak, mens det var Michelet og Rederiforbundet som sørget for selve finansieringen av minneplatene i kobber. Private aktører var altså igjen de som påvirket hvem som ikke lenger skulle være glemte.

Minnehallen i Stavern og Krigsseilermonumentet på Bygdøy er *nasjonale* minnesmerker over krigsseilere. Siden 2010 har en rekke *lokale* minnesmerker blitt reist til minne om krigsseilerne, i bl.a. Grimstad, Risør, Rendalen, Mandal og Moss. I Stavanger og på Haugalandet foreligger det konkrete planer om det samme. I bred forstand kan også museumsskipet D/S *Hestmanden* og nettstedet Krigsseilerregisteret regnes med blant minnesmerkene over krigsseilerne som har blitt reist i nyere tid.

Det er et åpent spørsmål om de mange nye minnesmerkene over krigsseilerne er en årsak eller virkning av det siste tiårets økende oppmerksomhet rundt krigsseilerne. Trolig har det vært en vekselvirkning. Initiativet til å etablere minnesmerkene har som regel kommet fra engasjerte privatpersoner og organisasjoner, og i liten grad fra statlige eller politiske aktører.

Den norske stat har også spilt en beskjeden og passiv rolle i å løfte fram nye krigsseilergrupper og inkludere dem inn i den nasjonale fortellingen om andre verdenskrig. En offentlig unnskyldning kunne hatt en slik funksjon. 3. august 2013 talte forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen til en rekke gjenlevende krigsseilere i Risør. Mot slutten av talen ba hun «på vegne av den norske stat om unnskyldning for den

behandlingen krigsseilerne ble utsatt for etter krigen» (Strøm-Erichsen, 2013). Det var en fin og viktig unnskyldning, som ble tatt godt imot blant krigsseilerne som var til stede på arrangementet. Samtidig tok talen ikke på alvor flere av de «nye» gruppene av krigsseilere som var godt kjent i 2013. Omfattet unnskyldningen hjemmeseilerne, Marinens sjøfolk og de utenlandske? Trolig gjorde den ikke det. Kong Haralds inkludering av hjemmeseilerne i år 2000 ble f.eks. ikke videreført like eksplisitt av hans forsvarsminister 13 år senere. Den offentlige unnskyldningen bidro ikke til å inkludere eller stadfeste noen nye eller glemte grupper inn i krigsseilerdefinisjonen. Den forholdt seg heller som om de ikke eksisterte (Rosendahl, 2013).

Krigsseilerregisteret ble opprettet av Norsk senter for krigsseilerhistorie ved ARKIVET freds- og menneskerettighetscenter takket være økonomisk støtte fra Samlerhuset Norge og et samarbeid med Lillesand Sjømannsforening. Statlig finansiering av den økonomiske driften ble sikret i etterkant. Krigsseilerregisteret inntok en vid og inkluderende definisjon av hvem som skulle dokumenteres og minnes. Likevel har definisjonen til stadighet blitt utfordret av de mange gråsonene som gradvis avdekkes. Det gir grunn til å tro at en ytterligere utvidelse av krigsseilerbegrepet vil kunne skje i årene som kommer.

Sannsynligvis vil begrepet fortsatt fungere som et virkemiddel for å trekke fram grupper av sjøfolk som tidligere har vært glemt eller påstått glemt. Det trenger ikke begrenses til å gjelde verdenskrigene. Norske sjøfolk har seilt, og blitt drept, i senere kriger. En av disse var krigen mellom Iran og Irak (1980–1988). I 2015 og 2019 ble det utgitt bøker om norske sjøfolk som seilte på tankskip i Persiabukta mens denne krigen pågikk (Lerøen, 2019; Syvertsen, 2015). I medieomtalen rundt Syvertsen sin bok fra 2015 ble sjøfolkene omtalt som krigsseilere (Østlands-Posten, 2015b). I Lerøens bok fra 2019 ble dette gjort enda mer eksplisitt, gjennom undertittelen: «Norske krigsseilere i Persiabukten på 1980-tallet». Sjøfolk jeg har snakket med, som har seilt i krigsfarvann etter 1945, har derimot ikke kalt seg for krigsseilere, tross store påkjenninger og dels traumer.

Ordet krigsseiler brukes også i enkelte tilfeller som en metafor for en gruppe som er dårlig behandlet av storsamfunnet. Særlig

Nordsjø-dykkerne er blitt omtalt som «vår tids krigsseilere» (eks. Nesvik, 2000, s. 3549). Dersom en slik metaforbruk får enda større gjennomslagskraft og brukshyppighet, vil det være en tydelig indikasjon på at krigsseilerne ikke lenger regnes som glemt. I dette narrative understrekes samfunnets dårlige behandling og manglende anerkjennelse av krigsseilerne. Det står imidlertid i motsetning til et annet utviklingstrekk som er antydning tidligere; at betydningen av krigsseilerens innsats har spilt en viktigere del i omtalen av dem de siste tiårene. Spørsmålet er derfor ikke bare *om* krigsseilerne blir husket, men også *hva* de skal huskes for.

Konklusjon

Kamp om omtale og oppmerksomhet bunner ofte i et behov for anerkjennelse. Omtale er ikke den eneste formen for anerkjennelse, men en viktig del av den. Både talene fra kong Haakon og statsminister Gerhardsen og avisenes oppslag, viser at krigsseilerne ikke ble glemt i 1945. Men selv om de ikke ble glemt, ble de ikke nødvendigvis husket lenge. Krigsseilerne forsvant ganske raskt fra avisspaltene i årene etter krigen. I forbindelse med milepælene i kampen om Nortraships hemmelige fond (1948, 1954 og 1972) fikk de økt omtale igjen. Denne økte omtalen var hendelsesdrevet, og det er lite som tyder på at den hadde noen langvarig effekt. Det siste tiårets økte omtale ser derimot ut til å bli mer langvarig.

Hva som huskes om krigsseilerne har endret seg med tiden. Kampen om Nortraships hemmelige fond satte lenge rammen for avisenes omtale av krigsseilerne. Sett i lys av denne striden framsto de mer som ofre og tapere enn helter. Det siste tiårets økte bruk av «krigsseilerne» i bestemt flertall kan tyde på at betydningen av deres innsats har kommet mer i sentrum.

Krigsseilerbegrepet kunne gi negative assosiasjoner tidlig etter krigen, mens det i dag er blitt et hedersbegrep for de aller fleste. Parallelt med denne utviklingen har flere grupper sjøfolk blitt inkludert inn i begrepet og huskes nå som krigsseilere. Denne utvidelsen av krigsseilerbegrepet har både skjedd i forbindelse med krav om økonomisk kompensasjon og som en følge av behov for synlighet og anerkjennelse for glemte grupper av sjøfolk.

Disse prosessene har vært drevet fram av private aktører. Engasjerte privatpersoner, etterkommere av krigsseilere og ulike typer organisasjoner er det også som har tatt initiativet til å etablere de mange nye minnesmerkene som har blitt reist til minne om krigsseilerne de siste 10–20 årene. Statlige eller politiske aktører har spilt mer beskjedne og reaktive roller. Når en slik utvikling skjer nedenfra, gir det grunn til å tro at røttene til samfunnets økende interesse og anerkjennelse av krigsseilernes historie går dypere og vil vare lenge. Men hva som huskes og hvem som skal regnes som krigsseilere, vil fortsatt kunne være i spill.

Referanser

- Agder Tidend*. (1945, 18. mai). Det norske informasjonskontors store betydning.
- Arbeiderbladet*. (1945, 18. mai). Kongen takker alle dem som kjempet. (Via nb.no)
- Arbeiderbladet*. (1957, 27. mai). Protest vedtatt mot nasjonalmonumentet. (Via nb.no)
- Bratlie, M. (2011). *Manus til Manus: Filmen om Max Manus som historiefremstilling* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-28813>
- Bull, E. (1990). *Norgeshistorien etter 1945*. Cappelen.
- Dietrichson, S. (2020, 5. november). – *Norske kvinner deltok på alle krigens områder*. Kilden kjønnsforskning. <http://kjonnsforskning.no/nb/2020/11/norske-kvinner-deltok-pa-alle-krigens-omrader>
- Edwards, B. (2010). *The quiet heroes: British merchant seamen at war*. Pen & Sword Maritime.
- Eitinger, L., Vold, O. & Weisæth, L. (1995). *Krigsskader og senvirkninger: Krigspensjonering gjennom 50 år*. Rikstrygdeverket.
- Fædrelandsvennen*. (1945a, 11. mai). Krigen ble vunnet ved hjelp av den norske handelsflåtes innsats i 1940–41.
- Fædrelandsvennen*. (1945b, 6. juni). Norges fryktelige skipstap.
- Gerhardsen, E. (1945, 16. september). Tale på de falnes dag 1945. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-gerhardsen-i/statsministerens-kontor/taler/tale-pa-de-falnes-dag/id2482807/>
- Grødum, K. (2015). En forpliktelse til å minnes. I B. T. Rosendahl (Red.), *De var også krigsseilere: Omkomne utenlandske sjøfolk på norske skip under andre verdenskrig* (s. 149–155). Stiftelsen Arkivet.
- Henriksen, K., Weber, S. & Brazier, E. (2017). *Norske krigsdekorasjoner: For innsats under andre verdenskrig*. Dreyers forlag.

- Hjeltnes, G. (1997). *Handelsflåten i krig: Bd. 4. Krigsseiler: Krig, hjemkomst, oppgjør*. Grøndahl Dreyer.
- Hjeltnes, G. (2020). *Krigsseilerne etter krigen*. Norgeshistorie.no. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1764-krigsseilerne-etter-krigen.html>
- Jerman, G. (2016). *Vår ære og vår avmakt: 50 000 krigsseilere berget Norge gjennom første verdenskrig*. Aschehoug.
- Jonassen, M. (2020). *Norske kvinner i krig: 1939–1945*. Aschehoug.
- Klooster, S. (2018). Important, yet overlooked: An overview of the Dutch merchant fleet in the Second World War. I B. T. Rosendahl (Red.), *Allied seafarers in the Second World War* (s. 247–260). Cappelen Damm Akademisk.
- Kong Haakon VII. (1945a, 8. juli). *Til de norske sjøfolkene*. Det norske kongehus. <https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=29031&sek=26947&scope=0>
- Kong Haakon VII. (1945b, 31. desember). *Nyttårstalen 1945*. Det norske kongehus. <https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=27178&sek=26947&scope=0>
- Kong Olav V. (1980, 27. september). *Krigsseilermonumentet 1980: Avdukingen*. Det norske kongehus. <https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=70922&sek=26947&scope=0>
- Koren, E. S. (2020). *Hedret og glemt: Krigsseilerne fra første verdenskrig og det norske samfunnet*. Fagbokforlaget.
- Land, E. S. (1958). *Winning the war with ships: Land, sea and air – mostly land*. R. M. McBride.
- Leørøn, M. (2019). *Pappas siste reis: Norske krigsseilere i Persiabukten på 1980-tallet*. Vigmostad Bjørke.
- Marthinsen, T. (Red.). (1996). *For offervilje og sjømannsdåd: Sjømennenes minnehall gjennom 70 år*. Det nasjonale aldershjem for sjømenn.
- Michelet, J. (2012–2018). *En sjøens helt* (Bd. 1–6). Oktober.
- Mossige, E. (1989). *Storredieriet Nortraship: Handelsflåten i krig*. Grøndahl.
- Nesvik, H. T. (2000, 13. juni). *Forhandlinger i Stortinget nr. 237. Sak nr. 16*. Stortinget.
- Nielsen, M.-B. O. (2011). *Norvegr. Norges historie: Bd. IV. Etter 1914*. Aschehoug.
- Norges Handels og Sjøfartstidende*. (1945a, 19. juni). (Via nb.no)
- Norges Handels og Sjøfartstidende*. (1945b, 21. desember). (Via nb.no)
- Olstad, F. (2006). *Norsk Sjømannsforbunds historie: Bd. 1. Vår skjebne i vår hånd*. Pax.
- Paloubis, J. (2018). Hellenic merchant marine in World War II. I B. Rosendahl (Red.), *Allied seafarers in the Second World War* (s. 227–246). Cappelen Damm Akademisk.
- Pettersen, L. (1992). *Handelsflåten i krig 1939–1945: Bd. 5. Hjemmeflåten: Mellom venn og fiende*. Grøndahl Dreyer.
- Riste, O. (1987). *Norge i krig: Bd. 7. Utefront*. Aschehoug.
- Rosendahl, B. T. (2013, 22. november). Hva innebar unnskyldningen til krigsseilerne? *Agderposten*, s. 32–33.

- Rosendahl, B. T. (2015a). Anerkjennelse. I I. Sem & C. Aniksdal (Red.), *Krigsseilere: Å overleve freden* (s. 92–99). Pax.
- Rosendahl, B. T. (2015b). Patriotism, money and control. *Scandinavian Journal of History*, 40(2), 159–194. <https://doi.org/10.1080/03468755.2015.1011686>
- Rosendahl, B. T. (Red.). (2015c). *De var også krigsseilere: Omkomne utenlandske sjøfolk på norske skip under andre verdenskrig*. Stiftelsen Arkivet.
- Smaalenenes Amtstidene*. (1947, 30. januar). (Via nb.no)
- Starnes, H. G. (2013). *World War II combat veterans of the U.S. Merchant Marine*. Create Space Independent Publishing Platform.
- Steen, S. (1948). *Norges krig 1940–1945* (Bd. II). Gyldendal Norsk Forlag.
- Stortingsforhandlinger. (1976/77). (Bd. 121, nr. 9). (Via nb.no)
- Strøm-Erichsen, A.-G. (2013, 3. august). *Møte med krigsseilere og pårørende, Risør, 3. august 2013 – Tale i Fredsparken*. Forsvarsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2013/mote-med-krigsseilere-og-parorende-risor/id733139/>
- Syvertsen, A. (2015). *Norske sjømenn i krig og terror*. Aschehoug.
- Tidens Krav*. (1976, 21. oktober). Krigsseilermonumentet – Marinens krigsseilere – og ex gratia utbetalingen. (Via nb.no)
- Wisting, T. (2017, 19. mai). Krigsseiler. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/krigsseiler>
- Østlands-Posten*. (2015a, 2. mai). Hjemmeseilere i Minnehallen. (Via nb.no)
- Østlands-Posten*. (2015b, 5. desember). En viktig bok. <https://www.op.no/en-viktig-bok/x/5-36-154104>